

DOI: 10.4467/12311960MN.22.005.16213

Aktywności polskich lekarzy w dwudziestoleciu międzywojennym – w stulecie powołania Izb Lekarskich, red. B. Urbanek, M. Paciorek, M. Ciesielska, Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2020, s. 583. Rec. Teresa Dworecka

Inspiracją do powstania recenzowanej publikacji stała się rocznica stulecia powołania w Polsce samorządu zawodowego – Izb Lekarskich (co podkreślono we wstępie od redakcji).

Historia samorządu lekarskiego na terenach Polski sięga jednak czasów zaborów. Bowiem pierwsze izby, będące efektem zmian organizacyjnych i reform Bismarcka, powołano w Prusach w 1887 r., ale odzyskanie niepodległości po 123 latach było ogromnym wyzwaniem dla twórców ochrony zdrowia i środowiska lekarskiego z poszczególnych zaborów złączonych w jeden organizm państwa polskiego.

Prezes Okręgowej Rady Lekarskiej w Warszawie lek. Łukasz Janowski w słowie wstępnym podkreślił, że wiedza o aktywności polskich lekarzy z tych czasów, i to w różnych obszarach ze szczególnym uwzględnieniem działalności samorządowej, może być dla współczesnych przykładem i źródłem inspiracji. Prezentowana publikacja składa się z 6 części, opatrzonych tytułami adekwatnymi do zawartej w nich treści. Tytuły tych części są następujące: *Ludzie pogranicza – pionierzy*, *Lekarze lokalnych społeczności*, *Spółecznicy*, *politycy*, *działacze samorządów*, *Naukowcy dwudziestolecia*, *Twórcy nowych kierunków opieki*, *specjalności medycznych oraz Popularyzatorzy zdrowego stylu życia*.

Autorzy poszczególnych rozdziałów przybliżają czytelnikowi sylwetki lekarzy – polityków, lokalnych społeczników, naukowców i twórców nowych kierunków wiedzy oraz popularyzatorów zdrowego stylu życia. Prezentują dorobek ich aktywności. Na uwagę zasługuje fakt, że autorzy pochodzący z różnych części naszego kraju, ale i z Litwy, a nawet Japonii, korzystali z archiwalnych materiałów źródłowych dostępnych w miejscach życia i działalności prezentowanych postaci.

W pierwszej części pt. *Ludzie pogranicza – pionierzy* Magdalena Muskała przybliżyła sylwetkę Konrada Fiedorowicza – twórcę białostockiej chirurgii, organizatora szpitalnictwa oraz ochrony zdrowia na Białostocczyźnie. Zapotrzebowanie na usługi medyczne w tej części kraju było ogromne i trzeba było budować, jak zaznaczono, „wszystko od podstaw”. Konrad Fiedorowicz był współzałożycielem Polskiego Zrzeszenia Lekarzy Województwa Białostockiego, gdzie dzielił się swoim doświadczeniem klinicznym i naukowym ze środowiskiem lekarskim. Szkolił lekarzy specjalistów i kadry służby zdrowia na kursach pogotowia sanitarnego PCK. Dzięki jego staraniom powstał kompleks kliniczny w centrum Białegostoku.

Kolejne, przedstawione przez Marię Piszczatowską i Magdalenę Muskałę, postaci to Stanisław Deresz i Zygmunt Brodowicz – pionierzy leczenia psychiatrycznego na terenie województwa białostockiego.

Renata Paliga zaprezentowała sylwetkę zapomnianego lekarza Henryka Gnoińskiego, który miał znaczny wkład w historię polskiej i światowej transfuzjologii.

Powstanie i działalność Lwowskiej Izby Lekarskiej w latach 1923–1939 opisała Agnieszka Bukowska. Lwowska Izba Lekarska obejmowała 43 powiaty na terenie województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego.

Przedmiotem zainteresowania i pracy członków Izby było uprzywilejowanie interesów i spraw dotyczących bytu lekarzy. Ważną grupą spraw było wyjaśnianie nieporozumień między lekarzami i kasami chorych, najczęściej dotyczących kwestii materialnych. Wdowy po lekarzach i ich dzieci otrzymywały jednorazowe zapomogi. Rozpatrywano podania lekarzy o mianowanie na stanowisko np. lekarza szkolnego czy ustanowienie biegłymi sądowymi. Przy Lwowskiej Izbie Lekarskiej funkcjonował m.in. Komitet Kasy Ubezpieczenia Chorobowego Lekarzy, Komitet Kasy Emerytalnej, Sąd Izby Lekarskiej.

W tej części Barbara Bruziewicz-Mikłaszewska opisała aktywność doktora Ludwika Stefana Kuczyńskiego w dwudziestoleciu międzywojennym oraz w działaniach na rzecz odtworzenia samorządu lekarskiego po zakończeniu II wojny światowej we Wrocławiu.

W kolejnej części tematycznej, zatytułowanej *Lekarze lokalnych społeczności*, Izabela Spielvogel przedstawiła pracę lekarzy żydowskich i ich wkład w rozwój terapii balneoklimatycznej w dwudziestoleciu międzywojennym. Uzdrowiska polskie w tym czasie pozostawały pod wpływem różnych kultur i tradycji, co miało istotny wpływ na

ich sposób funkcjonowania i program terapeutyczny, w tym i placówek leczniczych. Przenoszenie tradycji znanych np. w judaizmie do praktyki medycznej miało wpływ na kulturę żywienia, higienę osobistą oraz zasady postępowania z chorymi. Żydowskie środowisko lekarskie, odwołując się do tradycji żydowskich organizacji charytatywnych, adresowanych do chorych, kalekich i ułomnych, tworzyło fundamenty lecznictwa uzdrowiskowego w pewnym sensie o specyficznym charakterze. Przestrzegano w tych sanatoriach zasad kuchni rytualnej, respektowano święta żydowskie. Integrowano w jeden system moralne nakazy religijne i nakazy higieniczne. Celem twórców tych placówek było jednak zwrócenie uwagi na dbałość o własne zdrowie oraz konieczność otoczenia opieką chorych, niepełnosprawnych, wdów oraz sierot. W lecznictwie uzdrowiskowym obok tradycyjnych zabiegów wykorzystujących lecznicze właściwości wód mineralnych stosowano m.in. zabiegi radonowe czy borowinowe, fango, inhalacje i saunę.

Magdalena Książek poruszyła kwestię braku dostępu do lekarzy w powiecie kieleckim oraz działalności Władysława Buszkowskiego w zakresie poprawy stanu ochrony zdrowia na tym terenie. Doktor Buszkowski prowadził szeroką akcję na rzecz podniesienia stanu sanitarnego, zapobiegania epidemii i zwalczania szerzących się chorób zakaźnych. Dzięki jego staraniom uruchomiono szpital epidemiczny. Przy współudziale wojska dezynfekowano mieszkania. Apelowal do właścicieli domów czynszowych, żeby jako „opiekunowie zdrowia swoich lokatorów” zajęli się czystością swoich posesji. Postulował otwarcie zakładu kąpielowego i bezpłatnej pralni dla zaniedbanej pod względem higienicznym i ubogiej ludności. Szczególnie los chorych dzieci, które umierały w wyniku epidemii tyfusu, gruźlicy, płonicy czy ospy, „leżał mu na sercu”. Dzieci były leczone w trudnych do zaakceptowania warunkach. Podjął zatem działania w celu budowy szpitala dziecięcego, który otwarto 26 grudnia 1921 r. Niestety inicjator pomysłu i jego realizator nie doczekał otwarcia swojego szpitala.

Małgorzata Stawiak-Ososińska przybliży czytelnikom proces „realizacji marzeń” skromnego lekarza, społecznika, pasjonata – Szymona Starkiewicza, który był twórcą jednego z pierwszych w Polsce sanatoriów dziecięcych – Sanatorium „Górka” w Busku-Zdroju. Sanatorium „Górka” dla dzieci gruźliczych, począwszy od lat 30., funkcjonowało w okresie międzywojennym przez cały rok. Ponadto od maja do końca września czynne było tzw. sanatorium letnie. Organizowano także kolonie sezonowe (od maja do końca października) dla dzieci leczonych

kąpielami siarczano-solnymi, słonecznymi oraz odpowiednią dietą. Kolejnym nowatorskim pomysłem było uruchomienie szkoły w sanatorium, aby przebywającym tam dzieciom umożliwić naukę i otrzymanie promocji do następnej klasy. Po pokonaniu wielu problemów udało się uruchomić siedmioklasową szkołę powszechną, w której uczyły się dzieci w wieku 7–14 lat. Dla młodszych dzieci funkcjonowały oddziały przedszkolne, a dla najstarszych zorganizowano kształcenie zawodowe w zakresie hafciarstwa, bielizniarstwa, krawiectwa, koszykarstwa. Dzieci wydawały swoje piśmko „Górka”, na którego łamach publikowały własne utwory literackie czy sprawozdania.

Halina Bogusz w artykule *Czesław Meissner – lekarz, powstaniec polityk* zaprezentowała postać znanego poznańskiego internisty, powstańca wielkopolskiego, posła i senatora II RP, którego działalność jest godna szczególnego podkreślenia.

Trzecia część tej publikacji poświęcona została społecznikom, politykom i działaczom samorządów. Maria Ciesielska i Marta Grudzińska skupiły się na opisanu życia lekarza i polityka, więźnia obozów koncentracyjnych – profesora Mieczysława Michałowicza określonego w tytule jako: „Wiernego obywatela Państwa i w sumieniu swym wiernego Chrześcijanina”. Michałowicz został bowiem zapamiętany jako obrońca praw człowieka, niezależnie od pochodzenia, przekonań czy wyznania. Był przeciwny wszelkim przejawom przemocy fizycznej. Na Pawiaku pracował jako lekarz. Podczas pobytów w obozach był doradcą i powiernikiem współwięźniów, organizował dla nich wykłady. Podczas pobytu w Gross-Rosen zaczął pisać wydany w 1950 r. podręcznik *Patofizjologia i klinika poszczególnych okresów wieku dziecięcego. Rozdziały wybrane. Rozważania wstępne i semantyka wieku niemowlęcego*.

Jarosław Sobolewski w artykule *Odo Bujwid – człowiek wielu pasji* przedstawił historię lekarza, naukowca, przedsiębiorcy, społecznika, któremu zawdzięczamy postęp w dziedzinie zdrowia publicznego. W 1894 r. zorganizował zakłady produkujące surowice i szczepionki, stając się pionierem biopreparatów na naszych ziemiach. Przez poszerzenie produkcji o szczepionki i surowice dla zwierząt zapoczątkował polski przemysł weterynaryjny i bioweterynaryjny. Początkiem jego działalności naukowej było utworzenie stacji bakteriologicznej i szczepień przeciwko wścieklicznie.

O dokonaniach Adama Juliana Huszczy dowiadujemy się z pracy Danuty Augustynowicz zatytułowanej *Pułkownik Adam Julian Huszcza – ideał światłego lekarza, naukowca, działacza społecznego*.

Doktor A.J. Huszcza zajmował się problemami zdrowotnymi nurków i lotników. Był organizatorem Centrum Badań Lotniczo-Lekarskich, w którym powstała baza doświadczalna dla medycyny lotniczej. Uruchomienie w 1931 r. przy jego udziale komory niskich ciśnień przystosowanej do treningu personelu latającego oraz umożliwiającej realizację badań naukowych i doświadczeń na ludziach było światowym osiągnięciem. Dzięki temu przystąpiono do budowy pierwszego samolotu sanitarnego, który wystartował w 1933 r. Z dorobku naukowego Adama Huszczy korzysta do dziś polska medycyna lotnicza oraz medycyna podwodna i morska. Na uwagę zasługuje także jego udział w redakcjach czasopism naukowych, działalność społeczno-organizacyjna oraz powojenna aktywność w izbach lekarskich.

Tajniki wolnomularskich inspiracji czołowych polskich lekarzy dwudziestolecia możemy zgłębić dzięki artykułowi Tadeusza Nasierowskiego zatytułowanego *Mehr Licht – Więcej Światła! Wolnomularskie inspiracje czołowych polskich lekarzy okresu międzywojennego*. Działalność wolnomularska była dla polskiej inteligencji jedną z form walki o niepodległość. Najliczniejszą grupą wśród wolnomularzy, zajmującą prestiżowe stanowiska, byli lekarze psychiatry. Drugą grupę pod względem liczebności stanowili dermatolodzy, a trzecią – anatomowie.

W kolejnej części publikacji, zatytułowanej *Naukowcy dwudziestolecia*, z artykułu Krzysztofa Królikowskiego pt. *Profesor Władysław Szenajch – prezes, społecznik, wybitny pediatra* dowiadujemy się o najważniejszych wydarzeniach z życia Władysława Szenajcha.

Natomiast przedmiotem rozważań Bożeny Urbanek stały się zainteresowania, także pozanaukowe, wyższej kadry dydaktycznej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919–1939 w Wilnie. Profesorowie wileńscy legitymujący się bogatym dorobkiem naukowym byli pomysłodawcami i wydawcami wielu specjalistycznych czasopism o szerokim kręgu odbiorców. O ich ogromnym zaangażowaniu w pracę zawodową może świadczyć uczestnictwo w różnych specjalistycznych towarzystwach czy zrzeszeniach lekarskich, w których rozwijano poszczególne kierunki nauk lekarskich. Ponadto, pracując zawodowo, tworzyli placówki lecznicze, oddziały szpitalne przyjmujące pacjentów i jednocześnie pełniące rolę placówek badawczych. Wielu profesorów wydziału lekarskiego było zaangażowanych w działalność społeczną oraz polityczną. Ich aktywność i osiągnięcia w wielu obszarach życia społecznego zasługują na wyjątkowe uznanie.

Jarosław Barański i Marisa Bufo podjęli się poznania twórczości Antoniego Mikulskiego i Stanisława Trzebińskiego, którzy analizo-

wali problem psychozy i psychopatii w literaturze. Zdaniem autorów artykułu dorobek w tym względzie, a zwłaszcza wnioski Mikulskiego i Trzebińskiego, mogą znaleźć zastosowanie także obecnie.

Natomiast Małgorzata Marcysiak badała aktywność naukową lekarzy w okresie międzywojennym skoncentrowaną na problemie starości, a prezentowaną na łamach czasopisma „Polska Gazeta Lekarska”. Z analizy tematycznej artykułów przeprowadzonej przez autorkę wynika, że przytaczane na łamach czasopisma prace, a nawet ich streszczenia, pochodzące z czasopism krajowych i zagranicznych mogły być pewną zapowiedzią, a nawet podstawą do prowadzonych dalszych badań naukowych nad procesami starzenia się w okresie międzywojnia. Duże znaczenie w tym względzie miały także publikowane na łamach pisma sprawozdania z posiedzeń towarzystw lekarskich oraz nowości wydawnicze krajów europejskich. Zapoczątkowane badania naukowe z tej tematyki, zdaniem autorki, wносиły pewien wkład dla rodzącej się nowej specjalności lekarskiej, jaką była geriatryka.

W kolejnej części publikacji autorzy zaprezentowali twórców nowych kierunków opieki, specjalności medycznych. Sprawy badania higieny głosu i wad wymowy na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1929–1939 przybliżył Aistis Żalnora. Jak się okazuje, te niezwykle zaawansowane badania były pierwszymi w międzywojennej Polsce, a i nowatorskimi w skali europejskiej.

Metody terapeutyczne w leczeniu cukrzycy stosowane przez lekarzy wileńskich w okresie międzywojennym ukazała Katarzyna Trzęsiel. Leczenie cukrzycy wymagało od lekarzy ogromnej wiedzy nie tylko medycznej, ale także z zakresu dietetyki. Zastosowanie w leczeniu cukrzycy odkrytej w 1922 r. insuliny było przełomowym momentem. Różne postaci cukrzycy, jak stwierdziła K. Trzęsiel, wymagały odmiennej diety i indywidualnego terapeutycznego traktowania każdego pacjenta. Insulinę początkowo stosowano tylko w sytuacjach, gdy dieta nie przynosiła pożądanych efektów. Wieloletnie badania i obserwacje pacjentów przynosiły wymierne efekty w leczeniu.

Anna Marek opisała działalność lekarzy warszawskich w okresie dwudziestolecia w zakresie krwiodawstwa i krwiolecznictwa. Odkrycie grup krwi otworzyło nowe możliwości w zakresie krwiolecznictwa oraz w zakresie badań m.in. nad przyczynami konfliktu serologicznego, skutkowało też odkryciem praw dziedziczenia krwi w celu ustalenia ojcostwa. Środowiska lekarskie coraz częściej organizowały spotkania, których celem była wymiana doświadczeń na temat leczenia i zasad przechowywania krwi. Badania nad krwią, metodami jej

konserwacji i sprzętem do przetaczania zaowocowały rozwojem tej metody leczenia i wzrastającą liczbą krwiodawców.

Natomiast Anna Trojanowska zwróciła uwagę na zadania lekarzy więziennych w Polsce w okresie międzywojennym. Po odzyskaniu niepodległości warunki w zakładach karnych zagrażały, jak stwierdziła, zdrowiu i życiu więźniów. W więzieniach z powodu brudu i często niechlujstwa szerzyły się choroby zakaźne. Pomieszczenia były bez ogrzewania, bez kanalizacji i elektryczności, nie były dostosowane do potrzeb przebywających tam osadzonych. Do tego brak żywności potęgował tragiczny stan więziennictwa na ziemiach polskich. Autorka przybliżyła proces zmian zachodzących w przepisach i w obowiązkach lekarzy więziennych w więzieniach podlegających Ministerstwu Sprawiedliwości.

W ostatniej części omawianej publikacji przedstawieni zostali popularyzatorzy zdrowego stylu życia. Magdalena Paciorek, omawiając działalność popularyzatorską środowiska lekarskiego okresu II Rzeczypospolitej, podkreśliła, że często dramatyczna sytuacja zdrowotna dzieci była przedmiotem zainteresowania pediatrów, ginekologów, higienistów, dentystów i lekarzy szkolnych. Popularyzacja wiedzy na tematy związane ze zdrowiem i higieną dzieci była adresowana przede wszystkim do matek i nauczycieli. To do nich były skierowane artykuły popularnych czasopism o profilu medycznym i higienicznym. Były to niejednokrotnie przedruki z czasopism obcojęzycznych i prace polskich autorów. Popularyzacja wiedzy o zdrowiu i higienie odgrywała, jak stwierdziła, istotną rolę w zakresie ochrony zdrowia młodego pokolenia.

Działalność doktora Stanisława Kopczyńskiego na rzecz rozwoju higieny szkolnej w II Rzeczypospolitej zaprezentowali Joanna Majchrzyk-Mikuła i Andrzej Felchner. Na stan zdrowia polskiego społeczeństwa bardzo duży wpływ miały braki w zakresie przestrzegania podstawowych norm higienicznych przy produkcji żywności, nieodpowiednie odżywianie, korzystanie z zanieczyszczonej wody i niska kultura osobista ludzi. Uznany za najlepszy na świecie i nagrodzony w 1931 r. w Paryżu program opieki zdrowotnej w szkołach, opracowany przez Stanisława Kopczyńskiego, nie mógł być zrealizowany w Polsce. Główną przyczyną był brak środków finansowych. Pomimo że do wybuchu II wojny światowej nie udało się wypracować jednolitej formy ochrony zdrowia i przedstawić regulaminu zadań lekarzy i higienistek szkolnych to działalność Stanisława Kopczyńskiego stała się ważnym osiągnięciem w tej dziedzinie.

O walce o poprawę warunków sanitarnych w Polsce prowadzonej przez lekarza Felicjana Sławoja Składkowskiego pisała Barbara Ogłódek. Próbując poprawić ten stan w kraju okresu międzywojnia, propagował ideę nauki od podstaw, walczył o poprawę higieny wśród najuboższych warstw społeczeństwa. Dążył do budowy sieci sanitarnej. Tworzył nowe miejsca pracy, starając się poprawić stan życia mieszkańców. Niestety nie wszystkie jego działania spotkały się z akceptacją i życzliwym przyjęciem współczesnych.

Agnieszka Kozińska skupiła się na działaniach doktora Marcina Kacprzaka na rzecz poprawy warunków życia ludności wiejskiej w powiecie płońskim. Działacz w zakresie medycyny społecznej i zdrowia publicznego postulował obowiązkowe szczepienia noworodków i dzieci oraz konieczność przestrzegania zasad higieny osobistej. Zwracał uwagę na warunki bytowania i odżywiania, podkreślając konieczność zwiększenia nakładów finansowych na cele zdrowotne i opieki społecznej.

Kolejny rozdział – autorstwa Marcina Wojciechowskiego i Andrzeja Patyry – przedstawia pracę społeczno-wychowawczą Koła Medyków Uniwersytetu Warszawskiego czasów II RP, którzy w ramach sekcji naukowej starali się zainteresować studentów tematami badawczymi, organizując odczyty i prowadząc wypożyczalnię mikroskopów i preparatów histologicznych. W ramach sekcji społecznej próbowali zachęcać do aktywności na rzecz zdrowia publicznego, wydając ulotki edukacyjne, organizując wycieczki do domów zdrojowych. Natomiast sekcja materialna pełniła funkcję biura pośrednictwa pracy. Koło Medyków zorganizowało Akademicki Ośrodek Krwiodawstwa, którego jednym z celów było dostarczenie bezpłatnej krwi dla najuboższych.

Omawiana publikacja jest zasługującym na uwagę, cennym nabytkiem w literaturze historyczno-medycznej. Twarda okładka przedstawiająca *doktora Konrada Fiedorowicza podczas operacji wykonywanej w Szpitalu św. Rocha w Białymstoku* obrazowo sugeruje tematykę książki, zachęcając do jej przeczytania. Na uwagę zasługuje prezentowana przez autorów baza źródłowa oparta na dokumentach archiwalnych i ikonograficznych. Rozbudowane przypisy i bogata bibliografia mogą służyć badaczom jako przydatne źródło. Praca zawiera liczne ilustracje, opatrzone krótkimi komentarzami i informacjami o ich pochodzeniu. Adresatem tych interesujących, aczkolwiek i niełatwych treści mogą być zarówno historycy, w tym historycy medycyny, studenci medycyny, socjolodzy, jak i szeroka rzesza czytelników reprezentujących inne dziedziny wiedzy. Jest to cenna i godna polecenia publikacja.